

№ 7 (264)
Люты 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

У нумары:

- **Рэгіён: уладальнікі Крычава** – стар. 2 і 5
- **Спадчына ў небяспецы: дом Максіма** – стар. 4
- **Землякі: даследчыкі з Санкт-Пецярбурга** – стар. 6

На тым тыдні...

У малой зале Беларускай дзяржаўнай філармоніі **аркестр** Беларускага дзяржаўнага заслужанага харэаграфічнага ансамбля «Харошкі» пачаў цыкл сваіх камерных вечароў. Вечар «**Прадчуванне каханья**», які прайшоў **11 лютага**, прысвяцілі дню св. Валянціна.

12 лютага ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі прайшоў **творчы вечар паэта Андрэя Шаціліна «Я паставію на старосты Вето...»**. У паэтычным прадстаўленні прынялі ўдзел вядомыя беларускія паэты і барды, музыканты, мастакі, супрацоўнікі музея. Вядучым вечара быў паэт, дырэктар замежнага вясчання Беларускага радыё Навум Гальпяровіч.

3 10 па 12 лютага прайшоў **XX Міжнародны музычны праект «Мінскі джаз»**, арганізатарамі якога сталі Нацыянальны канцэртны аркестр пад кіраўніцтвам народнага артыста Беларусі Міхаіла Фінберга і Мінгарвыканкам. Юбілейны фестываль прысвечаны 70-годдзю Беларускага джаза. 10 лютага была паказаная праграма «Мастацтва біг-бэнда». Назаўтра прайшла вечарына, прысвечаная Эдзі Рознеру. У апошні дзень выступілі зоркі расійскага джаза. Апроч беларускіх музыкаў удзел бралі Манда Джын, джазавая выканаўца з Францыі, і джазавы вакаліст Тай Стэфенс (ЗША). У рамках фестываля прайшла цырымонія ўручэння прэміі «Найлепшы джазмен года».

У Літаратурным музеі Віцебска праходзіць **выстаўка віцебскага мастака-аматара Канстанціна Сцепчанкова «Сэрцу блізкія мясціны»**. Маючы тэхнічную спецыяльнасць, ён у паважаным узросце стаў жывапісцам: «*Я бачыў сон. Да мяне з'явіўся Бог і сказаў, што я павінны малюваць*». Спачатку рабіў замалёўкі, потым пачаў працаваць алейна.

Вобразы прыроды, створаныя К. Сцепчанковым, падзіцячаму простым і шчырым, для яго карцінаў уласцівы чысціня і яркасць фарбаў. У калекцыі мастака – блізу 130 карцінаў, прыкладна палова ўключаная ў экспазіцыю. У асноўным гэта пейзажы – прыгожыя мясціны Віцебшчыны і Смаленшчыны. За пяць гадоў заняткаў жывапісам мастак знайшоў уласную манеру, блізкую да пуантывізму, – ён малюе маленькімі кропкамі. Удзельнічаў у III Нацыянальнай выстаўцы інсцінага мастацтва ў Віцебску і Міжнароднай выстаўцы наўнага мастацтва ў Маскве.

21 лютага – Міжнародны Дзень роднай мовы!

Фота Юліі ГОМАН

3 гагоды Года роднай зямлі

Энцыклапедыя жыцця Магілёўшчыны

Паніцыятаве гісторыка-краязнаўчага клуба «Спадчына», які дзейнічае ў Магілёўскай абласной бібліятэцы, адбылася прэзентацыя пад назвай «**Энцыклапедыя жыцця Магілёўшчыны**», прысвечаная пераважна кнігі «*Опыт описания Могилевской губернии в историческом, физико-географическом, этнографическом, промышленном, сельско-хозяйственном, лесном, учебном, медицинском и статистическом отношениях, с двумя картами губернии и 17 рисунками на дереве гравюрами видов и типов*». Гэта грунтоўнае навуковае выданне ў трох тамах упершыню выйшла ў 1882–1884 гг. Ініцыятарам і рэдактарам калектыўнай працы быў старшыня губернскага статыстычнага камітэта, магілёўскі губернатар Аляксандр Станіслававіч Дамбавецкі, які ўнёс найбольш значны ўклад у развіццё рэгіянальнай культуры. Пры ім будаваліся гімназіі, адкрыта фельчарская школа (1875), рэальнае вучылішча (1885), узведзены будынак тэатра (1886–1888).

Папярэдне на працягу дзесяці гадоў А. Дамбавецкі збіраў матэрыялы, прыцягнуўшы да гэтай справы мясцовых прадстаўнікоў улады,

А.С. Дамбавецкі

землеўладальнікаў, сельскіх стараст, купецтва, заводчыкаў, прыватных асоб розных саслоўяў, а апрацоўвалі інфармацыю 19 мясцовых спецыялістаў розных галін ведаў. У выніку з'явілася ўні-

кальная праца па гісторыі, эканоміцы, культуры, побыце жыхароў Магілёўскай губерні. На яе старонках можна знайсці адказ амаль на любое пытанне жыцця Магілёўшчыны XIX ст. Ні адна губерня Расійскай імперыі не мела такага выдання.

У першай кнізе агляду змешчаны гістарычны, фізіка-геаграфічны і этнаграфічны нарысы губерні. Апісваюцца ракі, азёры, балоты, клімат, раслінны і жывёльны свет. Шырока прадстаўлены каляндар народных звычаяў і абрадаў: вяселле, радзіны, хрэсьбіны, талака, дажынкі, гульні. Апублікавана каля 500 беларускіх народных песень каляндарнага цыклу, вясельных, рэлігійнага зместу. Дадзена апісанне спектакля народнага тэатра лялек батлейка «Цар Ірад». У 1884 г. А. Дамбавецкім у якасці дадатку да першай кнігі выдадзены «*Вясельныя песні беларускія*». Змест другой кнігі складае гістарычнае апісанне гарадоў і мястэчак Магілёўскай губерні. Найбольш падрабязныя звесткі прыведзены пра Магілёў. У трэцяй кнізе змешчаны статыстычныя дадзеныя па губерні і яе паветах. Выданне добра ілюстравана: у ім ёсць фотаздымкі Магілёва, іншых гарадоў і некаторых мястэчак, карты, дапаможныя паказальнікі па батаніцы, фармакагнозіі, мікалогіі, разнастайныя статыстычныя табліцы.

(Заканчэнне на стар. 3)

Запатрабаванасць «Краязнаўчай»

«Краязнаўчая газета», як сказаў нам адзін шаноўны прафесар, – жывая энцыклапедыя для кожнага суайчынніка, а таксама і для тых, хто жыве за межамі Беларусі, жыве яе інтарэсамі, і пры магчымасці цікавіцца «КГ» і яе матэрыяламі.

Мы вырашылі не толькі вывучыць, але і надрукаваць тое, дзе і колькі выпісваюць нашае выданне, якое рыхтуецца невялічкім калектывам, але пры вялікай дапамозе нашых сяброў – краязнаўцаў, навукоўцаў, педагогаў, бібліятэкараў, студэнтаў, навучэнцаў – усіх неабыхавых да лёсу краіны людзей.

Не будзем пералічваць, што і дзеля чаго мы друкавалі з красавіка 2003 года. Будзем радыя, калі чытачы падкажуць новыя тэмы, дашлюць новыя цікавыя матэрыялы.

А вынікі даследавання падпіскі на «КГ» такія.

Як заўсёды, высокія дасягненні па падпісцы нікому не аддае Гродзенская вобласць. Араёны Навагрудскі, Слоніўскі, Смагонскі, Шчучынскі, Астравецкі найбольш вызначаюцца цікавасцю да краязнаўства і нашай газеты. **Паклон Вам, гродзенцы, ад «КГ» і яе невялічкага калектыву.**

Другую прыступку пакідае за сабою сталічная Мінская вобласць, якая хоць і паменшыла трохі колькасць падпісаных асобнікаў газеты, але не саступіла свайго высокага месца. Наперадзе, як і раней, Смалевіцкі, Чэрвеньскі, Вілейскі раёны, хоць яны таксама не здолелі дасягнуць паказчыкаў гродзенскіх калег. **Прыміце нашу падзяку за Вашу стабільную прыхільнасць да нашай працы.**

Трэцяе месца ў «Краязнаўчым рангу» зноў жа традыцыйна займае Гомельская вобласць з прыемнымі лічбамі падпіскі ў такіх раёнах, як Жлобінскі, Мазырскі, Добрушскі, якія з'яўля-

юцца найлепшымі сябрамі газеты, узорами (як раней казалі – «маякамі») для іншых, і не толькі гомельскіх раёнаў. **Ад шчырага «Краязнаўчага» сэрца наш Вам «Краязнаўчы» дзякуй!**

Значна палепшылася краязнаўчая інфармаванасць на Віцебшчыне, якая са звыклых апошніх месяцаў у «Краязнаўчых рэйтынгах» упэўнена заняла чацвёртае месца, абагнаўшы Магілёўскую (у параўнанні з 2007–2008).

Аднак у Віцебскай і Магілёўскай абласцях цяжка вызначыць раёны-пераможцы, не паддаецца разуменню і той факт, што моцныя ў краязнаўчым значэнні Полацкі, Пастаўскі, Браслаўскі раёны застаюцца па-за інфармацыйным полем «Краязнаўчай газеты», а ў Шумілінскім раёне практычна адсутнічаюць людзі, якія цікавяцца сваёй гісторыяй. **Дзякуючы толькі Глыбокаму, Дуброўне, Бешанковічам, Лёзну ды Оршы мы ўпэўнены ў важнасці справы, якой аддаем свае намаганні.**

Чакаем заўсёды Ваших лістоў, артыкулаў з надзеяй, што і для Вас сустрэча з «Краязнаўчай» чаканая.
З павагай –

Уладзімір ГЛЕП,
галоўны рэдактар

Невядомыя ўладары Крычава

Калі павярхоўна, па агульнадаступных і дастаткова рэпрэзентатывных крыніцах азнаёміцца з гісторыяй Крычаўшчыны канца XVIII – пачатку XX стст., абавязкова сустранеш прозвішча фаварыта расійскай імператрыцы Кацярыны II Рыгора Пацёмкіна. Менавіта яму каранаваная палубойніца падаравала Крычаўскае староства пасля захопу гэтых зямель Расійскай імперыяй у 1772 г. Па старой савецкай гістарычнай традыцыі, з імем «святлейшага» князя звязваюць усё выключна станоўчае. Гісторыя Крычаўшчыны – тут не выключэнне. І буйныя мануфактуры ён тут пабудоваў, і выдатных спецыялістаў выпісаў з-за мяжы, і суднаверф заклаў для патрэбаў Чарнаморскага флоту, і палац велічны пабудоваў. І, у рэшце рэшт, па запрашэнні Пацёмкіна каля Крычава ў сяле Задобра ў 1785–1787 гг. жыў і працаваў англійскі філосаф-класік Іерэмія Бентам...

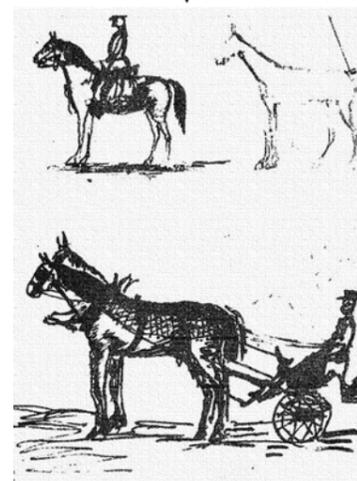
Усё гэта было. Але падчас панавання магутнага фаварыта з 1776 да 1790 (?) г. было і шмат іншага. Напрыклад, ён перавёў усіх жыхароў горада ў стан прыгонных (фактычна зрабіў рабамі), нягледзячы на тое, што яшчэ 23.08.1653 г. Крычаў атрымаў магдэбургскае права і, адпаведна, усе крычаўцы на векі вечныя становіліся вольнымі людзьмі.

Як бы там не было, аднак Крычаў і Пацёмкін былі звязаны паміж сабой не больш за 14 гадоў. А хто пасля гэтага панаваў у старадаўнім горадзе, хто дабудоваў і ўладарыў фантастычным па прыгажосці палацам і навакольнымі землямі аж да 1917 года? Адказ на гэтае пытанне знайсці не так проста. Нават «Беларуская энцыклапедыя», выдадзеная ўжо ў XXI ст., не дае нам на гэта адказу. І толькі ў спецыфічных польскіх, расійскіх, нямецкіх, а зрэдку і беларускіх крыніцах можна знайсці некаторыя звесткі пра адзін з самых магутных беларускіх шляхецкіх родаў – Галынскіх. Род, які пакінуў значны след у культуры, навуцы, грамадскіх і дабрачынных справах не толькі Беларусі, але і ўсяго свету. Род, які немажліва адарваць ад Крычава, як і Крычаў немажліва адарваць ад прозвішча Галынскія.

Зараз вядомыя чатыры галіны шляхецкага роду Галынскіх. Тры з іх (ад Станіслава, Мікалая і Венядзікта) «прараслі» на Віцебшчыну, украінскае Падолле і літоўскую Ковеншчыну адпаведна. Крычаўскія ж ўладары бяруць пачатак з самай старой галіны – ад Сямёна, які з 1601 г. валодаў маенткам Галын (Галыні) ў Навагрудскім ваяводстве і карыстаўся гербам «Кламы». Яго нашчадкі з цягам часу перабраліся на Магілёўшчыну, што пацвярджае VI частка радаводнай кнігі Магілёўскай губерні.

Прыкладна ў 1790 г. кавалер ордэна св. Станіслава Ян Галынскі, які на той час займаў пасаду ваяводы Мсціслаўскага (у розныя часы ён таксама займаў пасады маршалак Магілёўскага і Клімавіцкага), набывае ў Пацёмкіна Крычаўскае староства разам з недабудаваным палацам за 900 тысяч фларынаў і аб'ядноўвае яго з суседнім маенткам Халоблін (зараз Чэрыкаўскі раён), якім валодаў да таго. Гэта было своечасова, бо ў Яна з жонкай Барбарай Кашыц было пяцёр дзяцей (чатыры дачкі і сын) і кожнаму трэба было пакінуць спадчыну. Адрозна пасля прыдбання Галынскім Крычаўшчыны, яе прамысловасць значна скарацілася. Ужо з 1790 г. практычна перастала працаваць суднаверф, неўзабаве спыніла дзейнасць канатная мануфактура. Працавалі толькі парусінавыя мануфактуры (адна да 1831 г., а другая да 1845 г.), прадукцыя якіх (брызентавая тканіна, белае, шэрае і суровае палатно, а таксама парусіна) адпраўлялася на

марскія і рачныя судны ў Херсон, Крамянчуг, Рыгу, Пецярбург. Дзейнічала таксама буйная вінакурня. І гэта зразумела, бо новы гаспадар не меў такой фантастычнай улады, як Пацёмкін, і не мог прасоўваць тавар, зроблены на асабістых мануфактурах па ўсёй Расійскай імперыі. Між тым, яму ўдалося надаць палацу, будаўніцтва якога пачалося яшчэ ў 1778 годзе, канчатковы выгляд.

Буй Ян і палымным патрыётам Бацькаўшчыны, пра што сведчаць спробы яго супрацоўніцтва з Напалеонам падчас вайны 1812 г. Дзеля вызвалення Вялікага княства Літоўскага ад расійскай акупацыі ён паабяцаў французскаму імператару на свае сродкі сфармаваць атрад добраахвотнікаў і пачаць барацьбу з войскам Кутузава. Вось што пісаў апошняму расійскі генерал В.Ф. Шэпелеў: «... в Кричеве живущий помещик Гольинский в Белоруссии собирает и вооружает до 30 тысяч Речи Посполитой против войск наших и действовать преднамеревается к Мглину и Брянску». Ці сабраў Галынскі атрад, а калі сабраў, то ў якой колькасці, і як удала ён змагаўся, на жаль, даведацца не ўдалося. Між тым, сам гэты факт падае нам крычаўскага ўладара як чалавека патрыятычнага, шчырага і смелага, гатовага ахвяраваць асабістыя багацці на алтар любові да Радзімы.

(Заканчэнне на стар. 5)

Толькі час расставіць кропкі над «і»

Артыкул М. Тычыны ў «КГ» № 37 крануў душы многіх маіх знаёмых і сяброў.

Вельмі паважаная газета, вельмі паважаныя краязнаўцы, можа, вы ведаеце праўду і дапаможаце даць адказ: куды ў той далёкі сонечны дзень 26 чэрвеня 1941 г. прапаў камандзір эскадрылі цяжкіх бамбардзіроўшчыкаў ТБ-3 Мікалай Францавіч Гастэла з экіпажам? Загінуў? Знік без вестак? Пайшоў у партызаны? А то вельмі шмат непатрэбных разважанняў! І хоць сёння, амаль праз 65 гадоў пасля вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў і пасля Вялікай Перамогі, можа, гэта і не вельмі актуальна, але ж гістарычная праўда і справядлівасць павінны быць. Бо толькі час расставіць кропкі над «і».

І тым больш, што недалёка ад таго месца, дзе ўзведзены велічны мемарыял гастэлаўцам, знайшлі рэшткі самалёта аднапалчаніна і сябра М.Ф. Гастэлы – Александра Спірыдонавіча Маслава.

Але памяць аб неўміручым падзвігу лётчыка настолькі стала моцнай і настолькі ўрэзалася ў свядомасць людзей, быццам нехта там іншы не мог і быць. Там мог быць толькі М.Ф. Гастэла – і ўсё, і бяспрэчна! А мемарыял, створаны скульптарам А. Анікейчыкам на скрыжаванні дарог Маладзечна–Радашковічы – таму бяспрэчнае пацвярджэнне. А салідныя СМІ, кніжныя выданні і выдавецтвы дазваляюць сабе скарыс-

тоўваць састарэлыя факты і тэксты наконт подзвігу Гастэла-Маслава. Я вельмі здзівіўся, калі тое ж убачыў... у «Беларускай энцыклапедыі» (Т. 18, Кн. 2, Стар. 749). Рабіць нейкую рэвізію ці кідаць ценю на гастэлаўцаў не трэба. Вялікі дзякуй лётчыкам, што крыло ў крыло змагаліся з ворагам, які з усіх сіл рваўся на Усход. Але прыйсці да нейкага адзінага меркавання і адзінага адзнак аб факце – даўно патрэбна.

Некалькі гадоў таму мне давялося пабываць у Радашковіцкай школе-інтэрнаце, дзе знаходзіцца «Музей вогненых таранаў». Яго тагачасны дырэктар М.І. Касяк многа раскаваў і аб тых падзеях 26 чэрвеня 1941 года, аб лётчыках 207-га авіяпалка, аб Гастэлу і Маславе. Ад яго з цікавасцю даведаўся, што яшчэ ў баях на Халхін-Голе М.Ф. Гастэла захапляўся подзвігам камандзіра М.М. Ююкіна, які тады здзейсніў таран, што кожны год на палях пад Радашковічамі трактарысты знаходзяць то самалётнае кола, то пагнуты прапелер... Жыхары Радашковічаў вельмі пашаноўна і годна захоўваюць памяць аб лётчыках-героях. Але і тут амаль усё прысвечана Гастэлу! І гэта нейкі знак, што яны напэўна некалі і знойдуць самалёт М.Ф. Гастэлы ў навакольных балотах ці лясах! Па-

М. Гастэла і А. Маслаў

водле вывучэння розных архіўных дакументаў стала вядома 16 экіпажаў з гастэлаўскага авіяпалка, якія не вярнуліся ў той дзень на аэрадром. Не вярнуўся экіпаж і капітан М.Ф. Гастэлы. Нізкі паклон і вечная памяць усім ім за той далёкі дзень, за тыя цяжкія баі, не заўсёды, на жаль, пераможныя.

Калі ж у суседніх Радашковічах амаль усё зроблена для ўшанавання подзвігу лётчыкаў, то ў Маладзечне... Была вуліца імя М.Ф. Гастэлы, забудаваная яшчэ ў 1980-х гадах, але... Напрошваецца лагічнае пытанне: чаму такія адносіны да памяці аб ім? А рэспубліканскае прадпрыемства «Белкартаграфія» нават падрабязную карту для турыстаў у 2003 годзе выдала аж у 10 тысяч экзэмпляраў, дзе вуліца імя М.Ф. Гастэлы значыцца. На самой жа справе яе ўжо не было больш 20 гадоў! Вось што бывае нават у мірны час, цэлыя вуліцы губляюцца!

Мечыслаў СТАНКЕВІЧ,
г. Маладзечна

Візіт друзів

Яны, як і роўна сем гадоў таму, прыехалі ў лютаўскі Мінск і ад'ехалі з Мінска разам, у адным цягніку, у адным купэ. Толькі тады, помніцца, было марозна, снежна, цяпер – адліжна і туманна. Толькі тады яны былі афіцыйнымі прадстаўнікамі на Міжнародным кніжным кірмашы, удзельнікамі шэрагу афіцыйных мерапрыемстваў. Цяпер жа ахвотна адгукнуліся на прыватнае запрашэнне намесніка старшыні Беларускага грамадскага аб'яднання ўкраінцаў Таццяны Бей. Але і тады, і цяпер былі ў іх надзвычай цёплыя сустрэчы з беларускімі пабрацімамі, калегамі па пяры, сардэчнымі прыёмы ў Пасольстве Украіны, у розных украінскіх грамадска-культурных суполках, запамінальныя паездкі па Беларусі...

Яны – гэта даўнія прыяцелі Беларусі і беларускай літаратуры, яе актыўныя перакладчыкі і прапагандысты на Украіне Дзьмітро Паўлычка і Раман Лубкіўскі. Абодва – былыя дэпутаты Вярхоўнай Рады Украіны, абодва маюць ранг Надзвычайных і Паўнамоцных Паслоў. Асобы настолькі вядомыя, што, здаецца, і рэкамендаваць не варта. Тым не менш (маючы на ўвазе маладзейшае пакаленне чытачоў газеты) – тое-сёе скажу.

Дзьмітро Васільевіч Паўлычка, якому сёлета споўніцца 80 гадоў (28 верасня; не забудзем, беларусы, павіншаваць яго з юбілеем!), – жывы класік сучаснай украінскай літаратуры. Аўтар мноства арыгінальных паэтычных твораў, асобныя з якіх сталі папулярнымі песнямі (напрыклад, «Рушнік», «Два кольёры» і інш.), выдатны перакладчык (выдаў, у прыватнасці, у сваіх перакладах вялікую «Антологию світового сонета», пераклаў на ўкраінскую мову ўвесь санетарый – 21 санет Янкі Купалы), глыбокі даследчык літаратуры (толькі што пабачылі свет два тамы яго артыкулаў «Світова літаратура»)... Аднаму з многіх

украінскіх пісьменнікаў яму прысвоена званне Героя Украіны.

Раман Мар'янавіч Лубкіўскі шырынёй і арыгінальнасцю пісьменніцкага таленту вельмі нагадвае свайго калегу (ад якога, дарэчы, маладзейшы на 12 гадоў). Ён таксама і выдатны паэт, і перакладчык, і знаўца, даследчык многіх славянскіх літаратур, што ўвасобілася ў шматлікіх арыгінальных і перакладных зборніках вершаў, кнігах крытыкі і эсэістыкі (у прыватнасці, аўтар звыш 20 сваіх кніг паэзіі, укладальнік і перакладчык арыгінальнай анталогіі паэзіі ўсіх славянскіх народаў «Славянская ліра» і інш.). Гэта ён – адзін! – калісьці пераклаў і выдаў па-ўкраінску зборнік вершаў Цёткі, арганізаваў юбілейнае выданне кнігі паэзіі Янкі Купалы, поўнага ўкраінамоўнага Збору твораў Максіма Багдановіча «Стратим-лебідь»... Пры гэтым у купалаўскім і ў багдановічым выданнях – большая палова яго ўласных перакладаў.

Пра гэта, як і пра многае іншае, гаварылася на творчай вечарыне ўкраінскіх пісьменнікаў, што адбылася 6 лютага ў мінскім Палацы мастацтваў. Пачалася

Выступаюць Р. Лубкіўскі і Д. Паўлычка

чытаў прысвечаны яму свой верш-экспромт, напісаны там жа, на могілках, перад арыгінальным помнікам народнаму пісьменніку. А ў Рамана Лубкіўскага наведанне мінскага пантэона ажывіла згадкі пра Караткевіча. Са сцэны ён прачытаў у беларускім перакладзе Васіля Зуёнка свой верш «Караткевіч на белым кані», напісаны калісьці пасля першага наведання Львова аўтарам «Каласоў пад сярпом тваім». Расказаў, што працуе над перавыданнем кнігі Багдановіча, што разам з Паўлычкам яны задумалі выдаць па-ўкраінску «сапраўднага» Купалу... З рук Сяргея Законнікава ўкраінскія госці з радасцю прынялі толькі што выпушчаны ў свет зборнік прысвячэнняў Васілю Быкаву.

Напружанымі і напоўненым ўражаннямі сталі і наступныя два дні візіту шанюўных гасцей у Беларусь. Ажыццявілася нарэшце іх даўняе жаданне наведаць радзіму гетмана Украіны, аўтара першай украінскай канстытуцыі Піліпа Орліка – вёску Касута на Вілейшчыне. У будынку Вілейскага краязнаўчага музея ў размове з вядомым краязнаўцам Анатолем Рогачам і старшынёй

райсавета Яўгенам Ігнатавічам яны не толькі пераканаліся ў глыбокай пашане вілячанцаў да славуэтага земляка, але і да ўкраінцаў. У іх планах – устанавіць у Вілейцы сумесны помнік яшчэ аднаму свайму земляку пісьменніку Эдварду Жалігоўскаму (Антонію Саве) і Тарасу Шаўчэнку, якія шчыра сябравалі і не раз сустракаліся. Трапілі госці і ў Ліду, дзе іх цёпла прымаў мэр горада Андрэй Худык (дарэчы, украінец па нацыянальнасці), а вучні ўкраінскай нядзельнай школы парадавалі іх танцамі, танцамі і добрым вымаўленнем пры чытанні ўкраінскіх вершаў. Гэта таксама, як парадавала і ўкраінская суполка «Обрій» з Калодзішчаў, дакладней – яе народны музычны тэатр «Надія» (кіраўнік Ірына Несярчук), які для гасцей падрыхтаваў спецыяльную вялікую культурную праграму...

У фая Палаца мастацтваў пасля вечарыны я пачуў рэпліку. «Вось каго трэба ўзнагароджваць ордэнам Францыска Скарыны!» – сказаў малады хлопец, відэочна, студэнт, паказваючы на Паўлычку і Лубкіўскага. Няхай жа гэтыя словы ды Богу ў вушка!

Вячаслаў РАГОЙША

3 нагоды Года роднай зямлі

Энцыклапедыя жыцця Магілёўшчыны

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1)

Усім аўтарам нарысаў і артыкулаў Аляксандр Станіслававіч падарыў па экзэмпляры унікальнай кнігі. У Магілёўскай абласной бібліятэцы захоўваецца першы том з аўтографам Дамбавецкага: «М.М. Арнольд, в знак искренней признательности за участие и содействие. 22 июня 1882 г. А.С. Дембовецкий».

Гэта каштоўнае выданне даўно стала бібліяграфічнай рэдкасцю, і некалькі асобнікаў, што захаваліся ў абласным краязнаўчым музеі і абласной бібліятэцы, не маглі забяспечыць патрэбу ахвотных. Кнігай хацелі карыстацца навукоўцы, выкладчыкі, настаўнікі, навучэнцы, аматары гісторыі, якія неаднаразова звярталіся з прапановай аб яе перавыданні. І вось гэта доўгачаканая падзея адбылася дзякуючы падтрымцы колішняга кіраўніка вобласці Барыса Васільевіча Батуры.

Магілёўская абласная бібліятэка, супрацоўнікі якой прымалі актыўны ўдзел у падрыхтоўчай працы, запрасілі на прэзентацыю ўдзельнікаў групы па перавыданні кнігі, магілёўскіх гісторыкаў, краязнаўцаў, журналістаў, моладзь. Разам яшчэ раз пагарталі старонкі унікальнай кнігі, аддалі даніну павагі мудрасці, кемлівасці, майстэрству і працаздольнасці нашых продкаў. Увазе гасцей свята прапанавалі каля 180 слайдаў з выявамі гістарычных мясцін Магілёўшчыны, знака-

мітых асоб – ураджэнцаў краю, прадметаў духоўнай і матэрыяльнай спадчыны рэгіёну. Упершыню былі прадстаўлены фотаздымкі трох удзельнікаў калектыўнай працы, якія раней не былі вядомыя. Гэта вынік сумеснай даследчай і пошукавай дзейнасці супрацоўнікаў Магілёўскай абласной бібліятэкі і Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея імя Е.Р. Раманава. З шматлікімі публікацы-

ямі ў прэсе, кнігамі, артыкуламі з калектыўных зборнікаў магілёўскіх даследчыкаў і журналістаў пазнаёміла кніжная выстава «Рэха мінулых стагоддзяў».

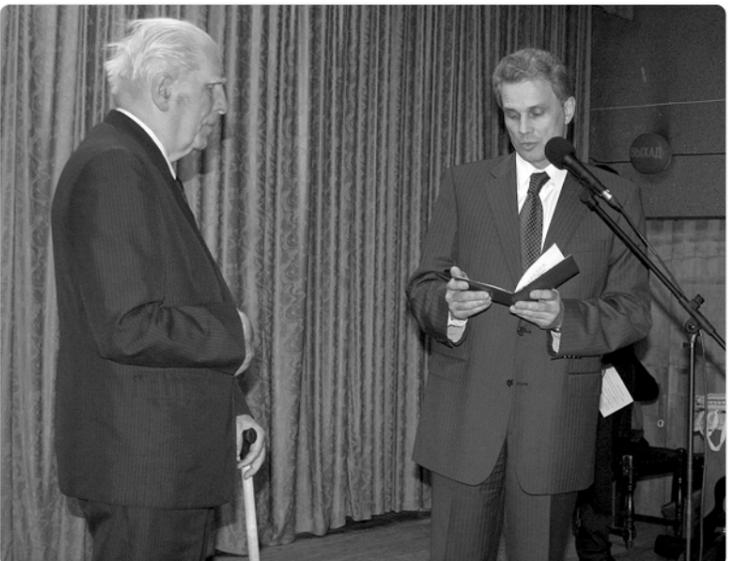

У Год роднай зямлі мы адзначылі свята кнігі, якая набыла другое жыццё і з'явілася падарункам для ўсіх жыхароў Магілёўшчыны. Агульным намаганнем яе збераглі для сучаснікаў і нашчадкаў, каб яна і надалей служыла энцыклапедыяй для вывучэння гісторыі нашага краю.

Тамара КАЛІНІНА, загадчыца аддзела беларускай літаратуры і краязнаўства Магілёўскай абласной бібліятэкі

М. Ратушны, І. Ліхавы, Д. Паўлычка, Р. Лубкіўскі і А. Пашкевіч

Уручэнне ўзнагароды Н. Гілевічу

«Страница лепшая ў штодзённіку жыцця!..»

Вы, хто любіце натрапіць
Між староніц старых,

пажоўклых

Кнігі, ўжо даўно забытай,
Блэклы, высахшы лісток,
Праглядзіце гэты томік:
Засушыў я на паперы
Краскі, свежыя калісьці,
Думак шчырых і чуцця.

Гэтым лірычным вершам пачынаецца паэтычны зборнік «Вянок» Максіма Багдановіча, маладога гения беларускай літаратуры. Паэтычны зборнік выйшаў на пачатку XX стагоддзя і адкрыў новую старонку ў беларускай паэзіі. А твор, якім пачыналася кніга, будзіў успаміны, запрашаў у будучыню, параўноўваў думкі і пачуцці з кветкамі, засушанымі ў кнізе жыцця. Вершу ўжо блізу стагоддзя, але ён па-ранейшаму прыцягвае нашу ўвагу, падкрэслівае «хуткаплыннасць жыцця і даўгавечнасць мастацтва», а галоўнае, краінае самыя тонкія, далікатныя струны чалавечай душы.

Чытаеш вершы «Вянка» і не заўважаеш, што яны напісаны амаль стагоддзе таму, ды і сама кніга выйшла з друку 95 гадоў таму. Так, менавіта, у 1913 годзе, у старой Вільні, у друкарні Марціна Кухты, убачыла свет невялікая, сціпла выдадзеная кніга вершаў Максіма Багдановіча. 95 гадоў — многа ці мала — кожны вырашае для сябе сам. Але пагадзіцеся, што гэта апошні крок перад 100-годдзем, слаўным юбілеем, які будзем адзначаць у 2013-м. Але не будзем чакаць вялікіх датаў. Сёння хацелася б прысвяціць гэтай кнізе колькі шчырых словаў і яшчэ раз узгадаць гісторыю яе стварэння.

Як вядома, спрычыніўся Максім Багдановіч да беларускай літаратуры дзякуючы вялікай бібліятэцы свайго бацькі Адама Ягоравіча. Пачынаў хлопчык з чытання беларускіх казак, пасля перайшоў да мастацкай літаратуры, твораў В. Дуніна-Марцінкевіча, Бурачка ды іншых. Першыя паэтычныя спробы пачаў у 10–11 гадоў. І не бацька, не родная цётка Магдалена, захавальніца традыцыяў роду, сталі першымі дарадцамі ці слухачамі, а хросная маці — Вольга Сёмава. Менавіта яна, паводле ўспамінаў А. Багдановіча, выпісала для Максіма першыя беларускія газеты — «Наша доля» і «Наша Ніва».

З цяжкасцю прабіваўся Максім на старонкі «Нашай Нівы». Першы твор — аповяданне «Музыка» — надрукавалі ў 1907 годзе. А далей паўтара года — цішыня. Хоць у 1908 годзе ў кнізе вядомага ўкраінскага навукоўца Іларыёна Свяціцкага «Відроджэнне білорускаго письменства» (г. Львоў) цытуюцца радкі з аповядання Максіма Багдановіча, якім ён акрэсліў сваё стаўленне да творчасці: сапраўдны майстра той, хто «ую душу сваю клаў у ігру».

1909 год — прарыў творчай дзейнасці Максіма Багдановіча. У «Нашай Ніве» ўжо з 1 студзеня друкуюцца яго вершы. Вядома, хто дапамог з'яўленню вершаў на старон-

ках газеты: Янка Купала, які «інтуітыўна вычуў у першых паэтыцкіх спробах у Максіме Багдановічы сапраўднага мастака» (паводле думкі В. Ластоўскага). А таксама Сяргей Палуян, які надзвычай захапіўся вершамі маладога яраслаўскага паэта і шчыра бараніў іх перад кіраўніцтвам газеты.

У 1911 годзе Багдановіч наведвае Вільню і Беларусь, некалькі месяцаў жыў у фальварку дробнага шляхціца Вацлава Лычкоўскага, у вёсцы Ракуцёўшчына непадалёк ад Маладзечна. Піша шмат новых твораў. В. Ластоўскі сцвярджаў, што менавіта тут напісаў паэт нізкі вершаў «Места», «Старая Беларусь», а таксама паэмы «У вёсцы» і «Вераніка». Гэтыя творы стануць трывалым падмуркам будучага паэтычнага зборніка «Вянок». Як заўважаў сябра па гімназіі Д. Дзявольскі, менавіта пасля гэтай паездкі Максім адчуў, што ён «сапраўды беларускі паэт».

Трэба з сталі каваць,
гартаваць гібкі верш,
Абрабціць яго трэба

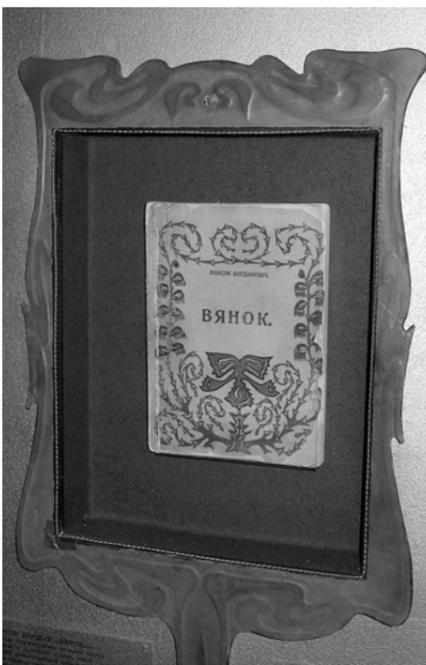
з цярпеннем.

Як ударыш па ім,
ён, як звон, зазвініць,
Брызнуць іскры
з халодных каменяў.

Неўзабаве пасля вяртання ў Яраслаўль М. Багдановіч дасылае ў рэдакцыю «Нашай Нівы» рукапіс пад загалоўкам «Кніжка выбраных вершаў» з просьбай надрукаваць. Але прайдзе яшчэ шмат часу, пакуль зборнік выйдзе з друку. У лісце Максіма Багдановіча ў рэдакцыю газеты ад 29 ліпеня 1912 года чытаем: «Надумайся я памяці ў зборнічак і пераклады з Верлена, каторыя раней надаслаў у Пецяр. Пераклады да арыгінала блізкія і, калі я магу іх справядліва ацаніць, — добрыя». Гэтым жа лістом паэт уносіць змены ў план кнігі: «Усе пераклады [...] трэба памяці ў канцы кнігі як чацвёрты адзел з іменем "З чужой глебы"». Але пераклады вершаў французскага паэта Поля Верлена ў зборнічак Максіма не ўвайшлі.

У адным з наступных лістоў паэта да супрацоўнікаў рэдакцыі (на пачатку 1913 года) чытаем пра цяжкасці, з якімі сутыкнуліся выдаўцы: «што да выдання кніжкі, дык бачу, што яно спыняецца галоўным чынам праз недахват грошы, але ніяк не прыдумаю, як Вам памагчы». Пра тое, як шукалі грошы для выдання кнігі вершаў М. Багдановіча, падрабязна распавёў Вацлаў Ластоўскі...

Ліст Максіма ад 21 кастрычніка 1913 года сведчыць пра тое, што напружаная праца аўтара над зборнікам працягваецца: «На запытанне, дзе друкаваць пераклады, а дзе "Мадонн", нічога адказаць не магу, бо і дасюль не ведаю, што Вы ўласне хаціце друкаваць: толькі тое, што ўвайшло ў кніжку, склееную мной летам 1912 р<оку>, альбо дададзіце да гэтага і новыя вер-

шы? У першым разе друкуйце "Мадонн" на самым канцы, бо 5–6 перакладзеных вершаў можна і ў сярэдзіне памяціць. Калі ж Вы будзеце друкаваць і пераклады з Верлена, дык тады можна зрабіць з перакладаў асобны раздзел, і друкаваць іх пасля "Мадонн"».

Праца над зборнікам працягвалася і ў наступным месяцы. На тытульным лісце пазначаны год выдання — 1913; паводле сцвярджэння В. Ластоўскага, з друку яна выйшла на пачатку наступнага года. А ўжо 21 лютага 1914 года ў газеце «Наша Ніва» з'явілася першая рэцэнзія на кнігу «Вянок» М. Багдановіча. Імя аўтара яе, які схваўся пад псеўданімам «Г.Б.», сёння добра вядома — Антон Луцкевіч. У артыкуле аўтар

падкрэслівае непадобнасць Максіма да іншых беларускіх пісьменнікаў: «Яго душа, замкнёная ў сабе, жыўе ў нейкім іншым, асаблівым свеце — у свеце чыстай красы і шчырай паэзіі, ды толькі праз яе глядзіць на нашае жыццё — рэальнае, цяжкае, поўнае змагання і безупыннай працы. І як у летні гарачы дзень у крыштальна чыстай крынічнай вадзе асвятляецца нашае цела, так асвятляе душу паэзія Максіма Багдановіча».

Ірына МЫШКАВЕЦ,
вучоны сакратар
Літаратурнага музея
Максіма Багдановіча
(Заканчэнне ў наступным нумары)

Спадчына ў небяспецы

Гэта добра, што нам «застаецца чытаць і перачытваць вершы Максіма Багдановіча — узоры сапраўднай высокай паэзіі і шчырага пачуцця». Але нам, беларусам, хацелася б і большага: каб усе мясціны, якія так ці інакш звязаныя з імем і творчасцю нашага Максіма ў Беларусі (а іх не так і многа), былі б мемарыялізаваныя і наведваліся б моладдзю.

Дзякаваць Богу, захавалася Ракуцёўшчына, ёсць музеі ў Гродне і Мінску, захоўваецца імя Багдановіча і ў назвах вуліц.

Адно незразумела: чаму мінскія гарадскія ўлады робяць крок за крокам, каб знішчыць месца, дзе нарадзіўся Багдановіч? Вось ужо і плот паставілі з мэтай... будаўніцтва шматпавярховага дома, які ўшчыльную прымкне да гэтага святога месца, практычна ігнаруючы ахоўную зону помніка, не зважаючы на тое, што Міністэрства культуры ўжо больш 15 гадоў таму зрабіла праект рэстаўрацыі дома з аднаўленнем кватэры, у якой нарадзіўся паэт.

Прычым парушаем не толькі Закон аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны. Гарадскія ўлады забыліся і пра Указ Прэзідэнта аб гістарычным цэнтры г. Мінска, і пра шэраг дзяржаўных дакументаў па развіцці турызму. Відаць, вялікія грошы вышэй за ўсялякія Указы!

Колькі ж прыкладаў па адным Мінску, дзе іх светласць грошы робяць усё, што ім трэба: знос будынка Музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны пад гатэль «Кэмпінскі», забудова часткі тэрыторыі парку імя Янкі Купалы рэстаранам «Кварта», захістаўся і буды-

нак-помнік пачатку XX стагоддзя, у якім доўгі час існавала Нацыянальная бібліятэка Беларусі. Стварэнне псеўданімаў архітэктуры па вул. Інтэрнацыянальнай... Усё гэта зараз можна быць дапоўнена яшчэ адным варварскім актам — забудовай фірмай «Трайпл» месца, дзе нарадзіўся Максім Багдановіч.

Мы прыводзім дакумент — сведку адносін да дома Багдановіча не як узор уладных клопатаў пра гэты помнік: якраз пасля такой «положительной» рэзалюцыі старшыні Савета Міністраў БССР А. Кляшчова і знік дом, у якім нарадзіўся Багдановіч, з карты Мінска, на яго месцы пабудавалі пункт прыёму шклатары, а мемарыяльную дошку перавесілі на іншы дом па вул. Горкага. Мы прыводзім тут гэты дакумент, каб паказаць, як клапаціўся пра дом Саюз саветскіх пісьменнікаў Беларускай ССР, каб даведацца, што думае кіраўніцтва пісьменніцкіх арганізацый зараз. Ці здольныя яны паўстаць на абарону Багдановіча?

Уладзімір ГІЛЕП

Дом, дзе нарадзіўся М. Багдановіч і — тое ж месца сёння

**(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 2)**

Пра лёс дачок Яна Галынскага нічога невядома. А вось адзіны сын, прамы нашчадак і наступны гаспадар Крычава – Вінцэнт (Вікенцій; 1770–1831) у 1791 г. пачаў служыць у расійскай арміі – капітанам-паручнікам лейб-гвардыі Праабражэнскага палка. Ва ўзросце 27 гадоў атрымаў званне палкоўніка Сібірскага драгунскага палка. На пачатку XIX ст. ён вяртаецца на радзіму і ў 1808 г. становіцца маршалам Магілёўскай губерні (да 1814 г.). У 1810 г. – стацкі саветнік, з 1814 г. – сапраўдны стацкі саветнік, чыноўнік па асобых даручэннях Міністэрства паліцыі, пазней старшыня савета пры Міністэрстве ўнутраных спраў. Кар’ера Вінцэнта Галынскага была проста галавакружнай. Аднак гэта не замінала яму сур’ёзна займацца навукай. Ён аўтар шэрагу перадавых на той час работ па сельскай гаспадарцы і географіі (напрыклад, «Всеобщая география» в 2-х т.: СПб., 1820), а з 1825 г. да самай смерці быў старшынёй IV аддзялення Вольнага эканамічнага таварыства.

Вяршыняў Вінцэнт дасягнуў не толькі ў дзяржаўнай службе і навуцы, але і ў каханні. У 1806 г. ён ажаніўся з 12-гадовай Любоўю Ганчаровай-Мардзвінавай, стрычнай (па бацьку) сястрой Наталлі Ганчаровай – будучай жонкі Аляксандра Пушкіна. Такім чынам, крычавец Вінцэнт Галынскі і геній рускай літаратуры Аляксандр Пушкін былі сваякамі і, не выклікае сумнення, сустракаліся асабіста. Хаця вялікая розніца ва ўзросце наўрад ці дазволіла ім мець блізкія дачыненні. Пры ўступленні ў шлюб Любоў перахрысцілася ў каталічку і ўзяла імя Эма (Aimee – Любоў), бо Вінцэнт, як і ўсе Галынскія да і пасля яго, быў каталіком. Каханню гэтай дзіўнай пары можна было толькі позавідзеццё, аднак у 1822 годзе ва ўзросце 28 гадоў Любоў-Эма памёрла. Пахавалі яе ў радавым маёнтку – у сяле Пясочанскі Завод Жыздрынскага павета Калужскай губерні (зараз г. Кіраў Калужскай вобласці) на царкоўным некропалі храма Нараджэння Багародзіцы, дзе традыцыйна хавалі Ганчаровых. Аднак у Крычаве, якраз насупраць увахода ў палац Галынскіх, няшчасны муж паставіў беламармуровую кампазіцыю ў выглядзе жаночай постаці са схіленай галавою. На пастамента надпіс – «Mere de huit enfants» (маці васьмь дзяцей), а таксама лірычны верш па-французску...

Плодам кахання Вінцэнта і Эмы, як бачна з прыведзенага вышэй надпісу, было шмат нашчадкаў. Аднак, на жаль, удалося даведацца толькі пра чацьварых. Гэта сыны – Стэфан (1815–1878) і Аляксандр (1816–1893), пра якіх гаворка пойдзе ніжэй, і дачкі – Вольга (1808 – ?) і Эма (Любоў; 1812–1868). Старэйшая Вольга ў 28 гадоў выйшла замуж за Франсуа Лёва Веймара – французскага літаратара, гісторыка і дыпламата, генеральнага консула ў Багдадзе. Аднак асаблівую ўвагу выклікае малодшая – Эма (Любоў), якая нарабіла шмат шуму пры двары Мікалая I. Яна была вельмі прыгожая і, воляй лёсу, спадабалася імпе-

ратару. А перад прыгажосцю яе схілялі галовы вельмі і вельмі многія сучаснікі і нават сучасніцы. Тут – не толькі Мікалай I, але і вялікі князь Міхаіл, і Пушкін, і яго забойца Дантэс, і Андрэй Карамзін і шмат хто яшчэ. А Доллі Фікельмон, напрыклад, у сваім дзённіку пісала: «На нашым бале присутстввала ми-

шмат якімі іншымі годнымі «бунтарамі духу» ён спрабаваў неяк паўплываць на дэмакратызацыю радзімы, а мажліва, і на яе вызваленне ад Расійскай імперыі. Яшчэ ў 1955 г. літаратурны часопіс Акадэміі навук СССР сведчыў, што на сродкі Аляксандра Галынскага ў Лондане была створана друкарня польскага «Дэмакра-

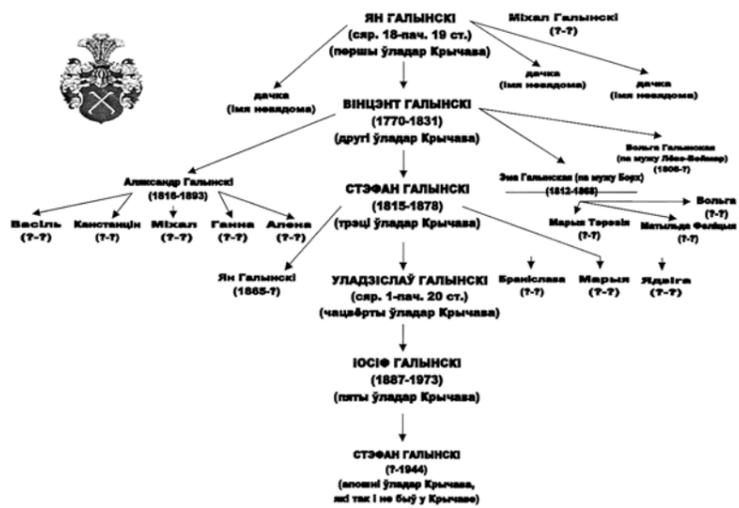
тэхнікі. Напрыклад, ён прапанаваў свой асабісты праект Панамскага канала, які на той час яшчэ не быў прарыты, пісаў пра вялікую будучыню паветраплавання і лічыў, што авіяцыя дапаможа ліквідацыі «ізаляцыі народаў і падтрыманню іх узаемнай дружбы». Аднак самай галоўнай мэтай жыцця Аляксандра Галынскага, акрамя вандроўак, канечне, была літаратура. Ён шмат пісаў. У асноўным на французскай мове. Пачаў яшчэ ў Еўропе, публікаваўся ў буйных выданнях розных краін. Аднак найбольшага росквіту яго літаратурны талент дасягнуў у Амерыцы. Менавіта тут Аляксандр напісаў шэраг таленавітых літаратурных твораў. Эмігранцкая газета «Беларус», сурова абвінавачваючы Галынскага ў касмапалітызме, між тым вызнае яго як «аднаго з вялікіх рэпарцёраў сусветнага маштабу». На жаль, знайсці ў нашай краіне творы крычаўскага «рэпарцёра» не магчыма.

Памёр вялікі вандроўнік і патрыёт на адной інфармацыі ў 1881 г. у Крычаве, дзе і быў пахаваны, а па другой, якая выклікае больш даверу, у 1893 г. у Львове, які на той час уваходзіў у склад Аўстра-Венгрыі.

Пасля Аляксандра засталіся тры сыны і дзве дачкі. Згодна «Алфавітнага спісу землеўласнікаў і маёнткаў Магілёўскай губерні», старэйшы Міхал атрымаў у спадчыну буйны маёнтак Халоблін і Міхалін з 5513,5 дзесяцінамі зямлі. А малодшыя Алена, Ганна, Канстанцін і Васіль – маёнтак Верашкі, усяго з 621 дзесяцінай.

Што да Стэфана, то ён яшчэ ў падлеткавым узросце ўзваліў на сябе цяжар кіравання Крычавам, палацам і вялікімі землеўладаннямі. На бяду, у 1840-х гг. палац часткова згарэў, і Стэфану давалося яго адбудоўваць. Менавіта тады фасад будынка, які першапачаткова быў узведзены ў класічным архітэктурным стылі, набыў неагатычныя рысы – рызаліт з адмысловымі пілонамі. У той жа час непадалёк ад палаца пабудаваны флігель, таксама ў неагатычным стылі (не захаваны). Паміж іншага, Стэфан з’яўляўся галоўным фундатарам будаўніцтва каменнага касцёла (не захаваны), узведзенага ў 1855–1874 гг. замест драўлянага, які згарэў. Неардынарнасць гэтага чалавека пацвярджае той факт, што вядомы польскі паэт Яраслаў Івашкевіч прысвяціў яму адзін з самых чужоўных сваіх твораў – «Асеннія святкаванні».

Невядомыя ўладары Крычава

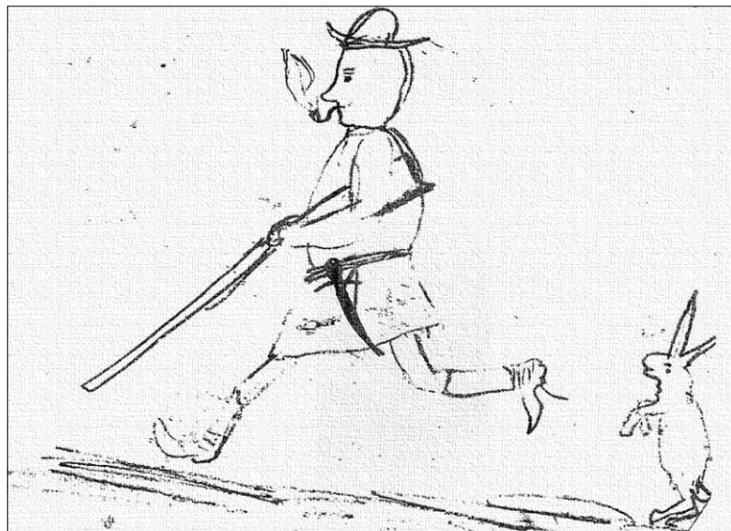

ниатурная особа, которая в нынешнем сезоне в большой моде. У неё красивые, яркосиние глаза; небольшого роста, миниатюрная, с очень маленькими прелестными ножками, ...весьма соблазнительная». Як бы там не было, але Мікалай I і юная Любоў Вікенцьеўна, якая выйшла замуж за Юзафа Казіміра Пятра Борха (у Расіі яго называлі Іосіф Міхайлавіч), пэўны час былі палубоўнікамі. Памерла мадам Борх-Галынская ў Парыжы ў 1868 годзе і пакінула пасля сябе трох дачок – Марыю Тэрэзію, Вольгу і Мацілду Феліцыю.

А наступнымі ўладарамі Крычава пасля смерці бацькі ў 1831 г. сталі Стэфан і Аляксандр. Акрамя землеўладанняў у Беларусі, ім у спадчыну ад маці засталіся прамысловыя прадпрыемствы ў Расіі. Пра гэта сведчаць матэрыялы судовай справы паміж Ганчаровымі і Галынскімі: «Песоченские железодельные и молотовые заводы (Верхний и Нижний) перешли к малолетним сыновьям Л.И. Голынской – Степану и Александру при опекуновстве их отца В.И. Голынского». Такім чынам, Стэфан і Аляксандр былі вельмі заможнымі маладымі людзьмі. Абодва патрыёты Вялікага княства Літоўскага і дэмакратычна арыентаваныя людзі. Аляксандр нават узяў удзел у антырасійскім паўстанні 1830–1831 гг., пасля падаўлення якога з’ехаў у Еўропу. Там ён атрымаў адукацыю. На думку знаўцы гісторыі беларускай медыцыны В. Грыцкевіча – медыцынскаю. Аднак дакладна гэта не вядома. Шмат вандраваў, займаўся журналістыкай, літаратурай, меў стасункі з найцікавейшымі людзьмі таго часу. Швейцарыя, Францыя, Англія, Італія, Іспанія, Германія, Аўстра-Венгрыя, Палесціна, Егіпет, Сірыя... І амаль паўсюль Аляксандр знаходзіў блізкіх па духу і перакананых людзей. Сярод яго знаёмых і сяброў – вядомыя рэвалюцыянеры і таленавітыя літаратары А. Герцэн, Н. Сазонаў, С. Ворцаль. Разам з гэтымі і

тычнага таварыства» і выдавала газета «Польскі дэмакрат». Неардынарнасць маладога крычаўца была настолькі прывабная, што падчас вандроўкі па Егіпце класік польскай паэзіі Юліюш Славацкі прысвяціў яму верш «Ліст Аляксандру Г., напісаны на нільскай лодцы ў 1836 годзе».

Здаволіўшыся Старым светам, Аляксандр на вельмі працяглы час едзе ў Свет новы. Амаль палкам аб’ехаў ЗША (у музеі горада Сакраманта і зараз захоўваецца карта Каліфорніі, складзеная Галынскім), наведаў Кубу, Гаіці, Мексіку, Нікарагуа, Эквадор, Перу. У Чылі ў 1851 г. сустракаўся з Ігнатам Дамейкам. Дзеля справядлівасці трэба адзначыць, што Галынскі з Дамейкам у чымсьці не сыхліся, бо апошні ў сваёй перапісцы не вельмі паважліва адазваўся аб «беларускім панічы» і назваў яго «свіцтун». Па словах Дамейкі, ледзьве з’явіўшыся ў Сант’яга, Галынскі «паспеў там перасварыць усіх з усімі». Мажліва, яно і так, але калі зірнуць на гэта пад іншым ракурсам, можа аказацца, што такія паводзіны вялікага падарожніка сведчаць найперш пра яго кіпучы характар, а не пра звадніцтва. Галынскі цікавіўся і праблемамі навукі,

шлюбам з Марцыянай Кабылінскай Стэфан меў двух сыноў Яна і Уладзіслава, а таксама трох дачок – Браніслава, Ядвігу і Марыю. Ян нарадзіўся ў 1865 г., атрымаў ад бацькі ў спадчыну мястэчка Кадзін (зараз в. Кадзіна Магілёўскага р-на) з 5160 дзесяцінамі зямлі, дзе і пасяліўся з жонкай Янінай Цеханавецкай. Разам з тым Яну належалі зямельныя надзелы і ў самім Крычаве. Пра гэта сведчыць данясенне дырэктару народных вучылішчаў Магілёўскай губерні пад назвай «Аб пабудове памяшкання ніжэйшай рамеснай школы ў м. Крычаў»: «В 1896 году у младшего нотариуса г. Горок господина Лопича была совершена помещиком И.С. Голынским дарственная запись на... участок в 30 десятин, в пользу... ремесленных классов, при 1-м Кричевском народном училище». Такім чынам, відавочна, што Ян Стэфанавіч быў зусім не абыякавы да роднага горада і як мог удзельнічаў у яго лёсе.

Асноўная ж частка крычаўскіх землеўладанняў з навакольнымі фальваркамі і радавым палацам адышла да Уладзіслава, які ажаніўся з Міхалінай Ажэльскай, што паходзіла з абяднелага шляхецкага роду. Атрымаўшы медыцынскую адукацыю і вярнуўшыся на радзіму, Уладзіслаў у асноўным займаўся вырошчваннем лекавых раслін, для чаго перасяліўся з Крычава ў блізкі маёнтак Задабрасць. Усё астатняе яго цікавіла значна менш, таму адміністраваннем палаца і маёнткаў займаўся жончыны сваякі. Рабілі яны гэта, мякка кажучы, несумленна, што прывяло да занядання радавога гнязда Галынскіх і значнага памяншэння землеўладанняў. Напрыканцы XIX ст. крычаўскія ўгоддзі ахоплівалі толькі 1588 дзесяцінаў зямлі і лесу. Браты Жэальскія распрадавалі не толькі лес і зямлю, але і бяспечныя скарбы, што захоўваліся ў палацы.

У выніку сын Уладзіслава і апошні ўладар Крычава Іосіф (1887–1973) перад пачаткам Першай сусветнай вайны атрымаў у спадчыну толькі пашкоджаны пажарам палац і моцна ўрэзаны кавалак зямлі. Гэта быў тады зусім малады чалавек, які толькі ў 1906 годзе скончыў сямікласную Магілёўскую гімназію. Яго спробам вярнуць радавому гнязду мінулую веліч перашкодзіла вайна і рэвалюцыя, пасля якой Іосіф разам з маладой жонкай Ірэнай Лісоўскай з’ехаў у Польшчу. Там ён зведваў доўгае і цяжкае жыццё і памёр ва ўзросце 94 гадоў у Камарове пад Варшавай. Ірэна перажыла мужа на 5 гадоў і памерла ў 1978 г.

Адзіны сын Іосіфа і апошні прадстаўнік крычаўскай лініі Галынскіх – Стэфан сышоў з жыцця значна раней за бацькоў. Ён загінуў ад рук фашыстаў у 1944 г. падчас Варшаўскага паўстання. Тым самым была пастаўлена кропка ў шматвекавым суіснаванні гордага Крычава і не менш гордага беларускага шляхецкага роду Галынскіх.

**Андрэй КУЗЬМІН,
прадпрымальнік,
г. Крычаў
Малонкі Іосіфа Галынскага
(верагодна, пач. XX ст.)**

(Заканчэнне.
Пачатак у № 6)

У другой палове XIX стагоддзя тут працавала вядомая Негарэльская фабрыка сыроў, дзе выраблялі сыры, якія доўгі час фігуравалі пад назваю «галандскія». На Мінскай сельскагаспадарчай выстаўцы 1883 года за «галандскія» сыры вялікі срэбны медаль атрымаў Канстанцін Антонавіч Ленскі з маёнтка Навасёлкі Койданаўскай воласці, а малы срэбны медаль атрымаў Казімір Ігнавіч Абламовіч з маёнтка Негарэлае. Напачатку фабрыка сыроў належала К.І. Абламовічу. У 1886 годзе, паводле сведчання вядомага гісторыка, этнографа, краязнаўца, пісьменніка і публіцыста А.К. Ельскага, была ва ўладанні графаў фон Гутэн-Чапскіх, якія, набыўшы яе ў Абламовічаў у 1879 годзе, далучылі да свайго Станькаўскага ключа.

На вытворчасць сыру штогод перапрацоўвалася малако ад 300 кароў (звесткі на 1886 год) «швейцкай, тироўскай і голландскай парод» пры 130 штогадовых вёдрах малака (аб'ём аднаго вядра 12,3 літра) ад адной каровы – усяго 1 600 літраў малака ў год. Надой малака паводле нашых сучасных мерак – проста мізэрны.

Фабрыка вырабляла 300 пудоў (каля 4,8 тон) сыру ў год (звесткі на 1902 год). Часам, калі на фабрыцы выраблялася і менш сыроў, усё роўна яна была буйным для таго часу і для сыраварнай галіны прадпрыемствам.

Як бачым, калекцыянер і нумізмат граф Эмерык фон Гутэн-Чапскі і яго вядомы энергічны сын Караль (дарэчы, самы таленавіты і выбітны да нашага часу мінскі граданачальнік) прыкладлі руку да «літоўскіх» сыроў (так «галандскі» сыр называўся пазней).

Яшчэ адным месцам новага сыраварства ў Койданаўскай воласці быў маёнтак Вязань дваран Багдашэўскіх. Пры Ігнаціі Багдашэўскім на працягу дзесяцігоддзяў гэты маёнтак славіўся на ўсю акругу сваім адмысловым броварам, дзе варыліся папулярныя ў Беларусі гатункі піва, у тым ліку славу ты вязаньскі портэр.

Сын Ігнація Багдашэўскага Альгерд сутыкнуўся з вялікай кан'юктурой для традыцыйнага фальваркавага пиваварства верхняга брадження. Але агульнаеўрапейская мода таго часу аддавала перавагу новаму больш папулярнаму гатунку піва – больш светлым лагерам, якія ўжо тады масава варылі

буйныя індустрыялізаваныя бровары ў Беларусі. І Альгерд Багдашэўскі не стаў, на жаль, працягваць сямейную традыцыю, а перайшоў на вытворчасць тады папулярнага сыру.

«Раней выраблялі ў Вязані дасканалыя піва некалькіх гатункаў і портэр, цяпер жа тут закладзена фабрыка сыроў галандскага тыпу», – пісаў пра маёнтак Вязань паноў Багдашэўскіх у 1893 годзе А. Ельскі.

Сыр галандскі – гэта, несумненна, літоўскі (у мінулым «брахоцкі») сыр. Назва сыру ад прозвішча паноў Брахоцкіх герба «Праўдзіц», якія жылі

вытворчасць «літоўскага» («брахоцкага») сычужнага сыру ў Беларусі і Літве. Рэцэпт вытворчасці гэтага сыру яны трымалі ў сакрэце і панеслі з сабой у набыт.

У часы панавання Расійскай імперыі назва «літоўскі» хутчэй за ўсё не была афіцыйна прызнана і існавала толькі на побытавым ўзроўні, у вуснай традыцыі.

Вытворцам сыру ў Беларусі, магчыма, было больш выгадна і прэстыжна называць свой сыр менавіта «галандскім». І відаць, толькі ў міжваеннай Рэчы Паспалітай назвы «літоўскі» канчаткова

Вядомыя пані – суседзі сваякоў Дыбоўскіх на Койданаўшчыне

Руіны заводаў Брахоцкіх

перасталі саромецца, а ў савецкія часы яе актыўна выкарыстоўвалі для зусім іншага гатунку сыру ў Літоўскай ССР.

Але нягледзячы на трывалую славу і даволі ўстойлівы попыт у нашым краі на мясцовыя сыры, не ўсе землеўладальнікі Мінскай губерні сур'езна займаліся гэтым. І разам з тым, менавіта абшарнікі Беларусі ўпершыню ў Расійскай імперыі пачалі практыкаваць адкрыццё малочных складаў у буйных гарадах краю. На-

Былы флігель на сядзібе Ваньковічаў у Волме

галіной сельскай гаспадаркі і крыніцай даходу, а аддае надой [малака] пераважна яўрэям, якія плацяць штогод з каровы ад 7 да 20 рублёў срэбрам, у залежнасці ад малочнасці кароў, а галоўнае – ад зручнасці збыту малочных прадуктаў; з малака арандатары вырабляюць вельмі добрыя сыры, якія ў гандлі ідуць за «галандскі», масла і іншае, пры гэтым усе выдаткі па гадоўлі кароў, ляжаць на землеўласніку», – зазначае «Спісок землеўладальцаў Мінскай губерні за 1876 г.»

На сыраварных фабрыках выраблялі цудоўнае масла – «царскае», з лёгкім прысмакам грэцкага арэха. Знаўцы-гурманы гэта добра ведаюць – не горш за славу тае дацкае.

Каціўся коламі-жарнавамі мяккі і крыху саладкаваты, тлусты, вострадухмяны «руска-швейцарскі» сыр вядомых беларускіх фабрык. Ён быў не горш за «швейцарскі» і значна таннейшы. На фабрыцы сыроў у кнізе водгукаў былі занатаваны анекдоты пра тое, як вопытны сыравары Заходняй Еўропы памыляліся на дэгустацыях.

Выраблялі і «галандскі» сыр – «ліпавая галоўка», ружова-лімонны ў разрэзе, не сапраўдна галандскі, а нават лепшы. А «мяшчэрскі» сыр – княскі вырб! – дробназярністы-даўкі, з вострай натуральнай вытрымкі добра ішоў у піўных.

Мала мы сваё ведалі, мала сябе цанілі!

А да сыру падавалі каштоўную чырвоную рыбу – у Еўропе такая не вадзілася. Бочкамі, букавымі кувэркамі, берасцянкамі, у палатняных кашулях-укрутках у Беларусь завозілася ікра: «сурвэтаная адборная», «траечная», «мяшэчаная», «першага адгрэбу», залітая тузлуком (раствор солі для засолкі рыбы, ікры і інш.) «маласоль» і ікра паюсная – асятровая, белужыная, сеўружыная – дзесяткі яе гатункаў. У Беларусі, у багатых маёнтках, з яе варылі найсмачнейшы суп на расоле з агуркоў. Кетавая чырвоная? Чамусьці мала паважалі...

Півапівы расмакавалі наш таран: ён тады толькі ўваходзіў у славу, прасіўся за мяжу не менш беларыбінага балыка і таксама значна танней каштаваў.

ў маёнтку Гарадзея ў Навагрудскім павеце на паўднёвым захадзе Мінскай губерні.

Але прадпрымальнікі кштатлу паноў Брахоцкіх і іх верных паслядоўнікаў, на жаль, складалі яўную меншасць.

Роскіт роду Брахоцкіх прыпадае на перыяд пасля падзеяў Рэчы Паспалітай (1772, 1793, 1795). Апошнімі выбранымі маршалкамі шляхты Ашмянскага і Навагрудскага паветаў да 1863 года былі Антоні (1824–1885) і Уладзіслаў (1810–1896), удзельнікі паўстання 1863–1864 гадоў.

Іх стрыечны брат Адам Юзаф (1796–1858) праславіўся як рэфарматар сельскай гаспадаркі і селекцыянер. Яго дачкі – Эмілія і Марыя – пачалі ў канцы 1850-х гадоў прамысловую

На сядзібе Баграшэўскіх. Капліца

прыклад, Магілёўскае таварыства сельскай гаспадаркі на мяжы XIX–XX стагоддзяў адкрыла такі склад у Кіеве, а Мінскае – у Варшаве.

Вялікімі намаганнямі галавы горада Мінска графа Караля фон Гутэн-Чапскага быў створаны Малочны рынак у Мінску. Упершыню гэтую ідэю граф выказаў яшчэ ў 1888 годзе, за два гады да абрання яго на пасаду мінскага гарадскога галавы, але і на гэтай высокай пасадзе не адразу яму ўдалося пераканаць Мінскую гарадскую думу ў неабходнасці стварэння Малочнага рынку. І толькі ў 1899 годзе яму нарэшце ўдалося набыць зямлю пад яго.

«Большая частка землеўладальнікаў Мінскай губерні мала займалася гэтай важнай

Сядзібны дом (маёнтак Брахоцкіх)

А беларускія сяляне любілі густа салёную воблу-чысцякоўку, дробназярністую ружовую з гэтых «окоренков скошненых», 5–7 капеек фунт (408 грам), пакладзеную на газетку лапатачкай.

А навага – смаката! А сняточак белаазерскі? Наш сняток – усенародна папулярны тавар – вельмі смачны прадукт. Кіслая або свежая капуста з снятком ці бульбяная поліўка – ну пальчыкі абліжаш!

А сігі там ружовыя, сялядцы пераслаўскія, рапушка, корушка, капчушка, шамая, сцерлядзь, сяўруга, асятрына, бялуга, сёмга, беларыбіца, нельма, ласасіна – аж сямі гатункаў!

А піражкі-расцягаі з візігай, ды да юшкі яршовай – падобнай кулінарыі не знойдзеце нідзе ў свеце.

А самы ўсенародны – сялязец астраханскі. А каштаваў – пятак штука, а штука ледзьве не фунт! Тлусты, сакавіты, вострапахкі, але не «духавнога звання», а калі крыху і патыхае – гэта ўжо вышэйшай маркі, для знаўцаў-гурманаў. У тыя часы хлеб каштаваў капейку з чвэрцю за фунт ды зверселядзец – пятак, а яго за дзень і не з'есці.

А марожаныя ляшчы, карасікі, карпы, шчупакі, судакі! А «салёныя рыбка» – найлепшая закуска да піва, а бліны ў стосіку, палітыя зярністай ікрой! А то можна проста паназіраць, асяжыцца ці паесці на морозе гарачы пышак, тоўстых посных блінкоў з цыбуляй, палітых духмяным канапляным алеем, рыбных піражкоў.

І за два-тры дні да вялікіх рэлігійных святаў у мястэчка Койданава цягнуліся пакупнікі на рынак – набыць прадуктаў па нізкіх цэнах.

Вось так ці прыкладна так жылі і елі сваякі паноў Дыбоўскіх і іх суседзі.

А вёска Папкі, якая з другой паловы XIX стагоддзя належала Арцюшэўскім, Бірулям, Валаханавічам, Зуюўскім, Каспяровічам, нашчадкамі якіх сталі вядомымі пісьменнікамі, журналістамі, этнографамі, краязнаўцамі, таксама сваімі землямі прымыкала да латыфундый сваякоў Дыбоўскіх.

У вёсках Вясёлы Вугал, Ляхавічы, Ліхачоўшчына, Суднікі, Сушкі жыла шляхта, якая дала для Беларусі «вясёлавугольскага Кулібіна» – вынаходніка і рацыяналізатара Эдуарда Альгердавіча Веранскага, музыкантаў, артыстаў і іншых.

Вось якія суседзі жылі побач са сваякамі паноў Дыбоўскіх у XIX–XX стагоддзях у Койданаўскай воласці Мінскага павета.

Анатоль ВАЛАХАНОВІЧ

Землякі ў свеце

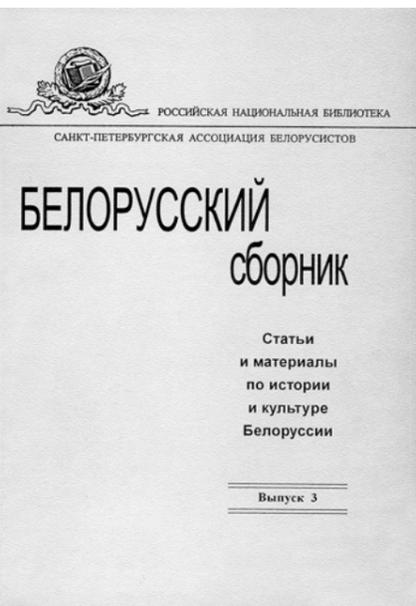
«Белорусский сборник»

Пасля далучэння беларускіх зямель у канцы XVIII ст. да Расійскай імперыі, а пазней закрыцця Віленскага ўніверсітэта і забароны навучацца за мяжой нашы маладыя здольныя людзі аблюбовалі для атрымання вышэйшай адукацыі, станаўлення як будучых навукоўцаў, эканамістаў, дзеячаў культуры і мастацтва Санкт-Пецярбург. Тут яны знаёміліся з лепшымі вальнадумцамі расійскага грамадства і пад уплывам іх мыслілі самастойна, утваралі свае зямляцкія суполкі і многія з іх дзеля прыгнечанай Бацькаўшчыны ахвяравалі свае блізкія поспехі, нават жыццё для барацьбы з царскім самадзяржаўем. Санкт-Пецярбург (пазней Петраград, Ленінград) працягваў адыгрываць надзвычай становачую ролю для Беларусі і ў мінулым XX ст. Не парываюцца напрацаваныя сувязі і цяпер.

Сведчанне таму – выданне ў горадзе на Няве «Белорусского сборника». Стат'і і матэрыялы па історыі і культуры Беларусі. На жаль, рэдакцыя займела толькі яго трэці выпуск, падрыхтаваны Расійскай нацыянальнай бібліятэкай (РНБ) і Санкт-Пецярбургскай асацыяцыяй беларусістаў (2005; укладальнік М.В. Нікалаеў). Але і гэтае выданне вельмі сімвалічнае, найперш тым, што аўтары яго – не толькі нашы землякі ці ўраджэнцы, але і даследчыкі са шматлікіх расійскіх навуковых, культурна-асветных устаноў. Яны, гэтыя расійскія даследчыкі, заслугоўваюць вялікай пашаны за тое, што патрацілі свой час на вывучэнне беларускасці, а па-другое, маюць свой погляд на пытанні беларускасці з даўніны да нашых дзён. З гэтымі меркаваннямі можна згаджацца і спрачацца, але дзеля ісціны ніяк нельга іх ігнараваць.

«Артыкулы»

Зборнік пад такім азначэннем пачынаецца публікацыяй доктара гістарычных навук А. Мыльнікава «Ступені» і «грані» Францыска Скарыны: да пытання пра феномен культурнай мадэрацыі». Далей – «Друкаваныя «Известия» пра Расію ў XVI ст.» былога бібліятэчнага супрацоўніка А. Гольдберга (матэрыял напісаны яшчэ ў 1970-я; цяперашняя публікацыя І. Якаўлевай), дзе падаюцца звесткі пра колішнія выпускі спецнавін, пра еўрапейскае станаўленне асвятлення грамадска-палітычных падзей у розных краінах і дзе асвятляецца таксама і тое, што адбылася ў межах ВКЛ (бітвы каля Оршы ў 1514-м, у Прыбалтыцы ў 1561-м, каля Оршы ў 1564-м, каля Полацка ў 1579-м і інш.). У канцы даследавання аўтар падае спіс розных «Известий» па Расіі 1514–1594 гг. (назва на 85 крыніц на розных мовах) і заклікае азнаёмлівацца з імі з крытычным светапоглядам, унікаючы тагачасных суб'ектывізму і кампіляцый. Музейнік з Калугі В. Пуцко сваё даследаванне прысвяціў беларускай школе іканапісу ў XVI–XVIII стст., падкрэсліваючы ў ёй пошукі як у еўрапеізацыі, так і ў фалькларыстыцы. Навуковец з Беластока А. Мірановіч увагу сканцэнтравану на вывучэнні з'явы школьніцтва на землях ВКЛ да канца XVIII ст., Р. Радзій з Любліна – пецярбургскіх народнікаў як «творцаў сучаснай беларус-

кай нацыянальнай ідэі». У полі зроку бібліятэчнаўца з Кракава І. Пятшэвіч апынуліся бібліятэкі XVIII–XIX стст. са Слонімшчыны, а мастацтвазнаўцы з Мінска Г. Таўлай – асэнсаванне, даследаванне чэшскага дзеяча культуры Л. Кубы (1863–1956) беларускага песеннага фальклору не толькі як агульнаславянскага, але і ўсееўрапейскага з'явы.

«Публікацыі»

У гэтым раздзеле гісторык, супрацоўнік РНБ Н. Балацкая знаёміць чытача з дакументамі «Памятной книжки Виленской губернии (1854–1859)», дзе асвятляюцца намаганні вядомага даследчыка ВКЛ і Беларусі эпохі яе знаходжання ў складзе Расійскай імперыі А. Кіркора па вывучэнні краю на навуковай аснове, дзейнасць супрацоўнікаў губернскага статыстычнага камітэта, шматлікае іх ліставанне па ўдакладненні многіх з'яў рэчаіснасці, а таксама матэрыялы па дзейнасці тых, хто сачыў за «спокойствием и верноподданническими чувствами к царю, православию и Отечеству».

«Паведамленні і нататкі»

Навуковы супрацоўнік РНБ Е. Мядзведзева зацікавілася дакументамі ВКЛ XVI–XVIII стст. і, у прыватнасці, упамінаваннямі ў іх царкоўных і дзяржаўных улад таго часу, гісторык і супрацоўнік Эрмітажа Б. Сапуноў – руска-бела-

рускімі сувязямі ў XVII ст., універсітэцкі выкладчык са Стэкгольма А. Катлярчук – тэмай беларускі XVII–XVIII стст. у гістарычных дакументах Швецыі, выкладчык з Польшчы З. Янэчэк – маршалам ВКЛ І. Патоцкім і фармаваннем ягонаў думкі пра Расію і палітыку Кацярыны II, гісторык і супрацоўнік РНБ А. Раздорскі – рукапіснымі апісаннямі Магілёўскай епархіі XIX ст., мастацтвазнаўца з Масквы І. Слюнькова – рэканструкцыяй царкоўнай спадчыны Беларусі ў XIX ст. («исправление» полоцкого костёла иезуитов»), бібліятэказнаўца з Любліна Э. Юзэфовіч-Вісінска – кнігамі, што выдаваліся ў Пецярбургу ў XIX ст. (у тым ліку і пра Беларусь), мастацтвазнаўца з Мінска Р. Аладава – операй К. Горскага «Маргер» у кантэксце беларускай культуры.

«Мая Беларусь» (у арыгінале Беларусія. – Г.Д.)

Педагог і супрацоўнік РНБ М. Мамантаў свой матэрыял прысвяціў вайскоўцу, ураджэнцу нашых мясцін, з якім ён сябраваў і цаніў таго за высокімі службовымі і чалавечымі якасці.

«Агляды і рэцэнзіі»

На маю думку, адзін з самых як цікавых, так і спрэчых матэрыялаў ва ўсім зборніку. Гісторык, супрацоўнік РНБ А. Грузнова разважае пра манаграфію гісторыка з Магілёва І. Марзалюка «Людзі даўняй Беларусі: этнаканфесійныя і сацыякультурныя стэрэатыпы (X–XVII стст.)». Адаўчыны належнае аўтару манаграфіі ў даследаванні станаўлення беларускай нацыянальнай свядомасці, рэцэнзент у многіх выпадках падкрэслівае пэўныя стэрэатыпы, хоць у не столькі дакументальных доказах, колькі ў іншадумных поглядах дапускае свае, вядомыя з царскіх часоў, калі пытанне беларускасці тлумачылі з пазіцыі імперскасці... Але і гэтая публікацыя карысная для чытання: змушае думаць...

«Бібліяграфічныя і дачыненныя матэрыялы»

Арыгінальны матэрыял. Вучоныя, супрацоўнікі РНБ з Санкт-Пецярбурга прадстаўляюць найважнейшыя звесткі пра стурктуры цензуры, цензараў Вільні XIX і пачатку XX стст. з іхнімі характарыстыкамі і дзеяннямі (каля 120 імёнаў). Па-другое, у гэтым жа раздзеле займаюцца пагартачкі і старонкі, дзе названы ўжо М. Мамантаў абследаваў, дзе і калі ў пецярбургскай перыядыцы друкаваліся за 1992–1994 гады матэрыялы на самыя розныя тэмы пра Беларусь (такіх публікацый больш за 620!).

Напрыканцы зборніка змешчаны звесткі пра аўтараў, а таксама спіс дакладаў, што былі прачытаныя на папярэдніх навуковых канферэнцыях і ўвайшлі ў першыя два выпускі «Белорусского сборника». Гэты, трэці, вышэй накідаем у 400 экзэмпляраў і, канечне ж, патрапіць толькі ў вузкае кола нашых даследчыкаў. А шкада. Яго аўтары і ўкладальнікі, у большасці з Санкт-Пецярбурга, выканалі сур'ёзную работу, якая дапаўняе былы і сённяшні партрэт нашай Беларусі.

Генрых ДАЛІДОВІЧ

Традыцыі і сучаснасць

«P.L.A.N.»-6: СВОЙ ЧУЖЫ ФАЛЬКЛОР

«P.L.A.N.unplugged» – «Piosenki samotnego Ličvina: У пошуках страчанага». Мн., 2008, «APLrecords»

Недзе ў інтэрнэце я напаткаў такую ёмістую характарыстыку шостага альбома гурта «P.L.A.N.»: «Кружэлка «У пошуках страчанага» – драйв суцэльнага мінору». Можна здагадацца, што гэты рэліз, як і чацвёрты («Зніч надзеі», аналізаваны намі яшчэ ў «КГ» № 39 за 2005 год), належыць да акустычнага цыкла «Piosenki samotnego Ličvina» гурта «P.L.A.N.». Але сцеражыцеся завочнай ацэнкі настрою, бо прынамсі мне альбом прынёс нямала нечаканых адкрыццяў. Напрыклад, механічнага чаргавання мінорных і мажорных тэмаў, аказваецца, можна пазбегнуць. Тут суцэльны мінору, але менавіта ў ім я забыў, што «Piosenki samotnego Ličvina» – акустычны цыкл. Энергетыка новай праграмы на ўзроўні найбольш упадабанага мной дыска гэтага калектыву «Вам слова, Джон Ячмень!» (2003). А дасягаецца такое адчуванне глыбінёй мелодыяў.

Забыўшыся на хрэналогію, пачну з найбольш вядомага. А гэта, акурат, фальклор. Руская народная песня «Бродзяга» здаўна крапала душы не толькі расіянаў. Найбольш вядомае версіі ведаем мы ў рэпертуары Жанны Бічэўскай, Чэслава Немэна. І вось з'явіўся беларускі варыянт – «Бадзяга», які адразу стаўся найбольш поўным, бо выкарыстаны сюжэтныя лініі розных першакрыніцаў. Натуральна, вакаліст гурта «P.L.A.N.» Андрэй Плясанаў паглыбіў і беларускі кантэкст песні. А мне, чый бацька надзвычай любіў і добра спяваў гэты твор, выпала быць перакладчыкам.

Не менш славуты мега-хіт рускай песні «Кони пераборлівыя» Уладзіміра Высоцкага таксама гучыць тут у беларускім перакладзе, які зрабіў беларус з Якуцка Аляксандра Баркоўскі (дарэчы, аўтар нашай газеты. – «КГ»). Напрыканцы 1980-х некалькі дзесяткаў такіх яго эксперыментаў друкаваліся ў маладзёжнай прэсе, адкуль Плясанаў і ўзяў упадабаную песню. Прызнацца, колькі перапевак Высоцкага чуў я і ад Іосіфа Кабзона, і ад рок-музыкаў, і ад сучасных бардаў, якія абуджалі толькі настальгію па арыгінале. Ці дастаткова часу прайшло, ці «P.L.A.N.» слухна адмовіўся ад кавэру, спыніўшыся на ўласным асэнсаванні чужога, але атрымаўся цалкам новы арыгінальны твор.

Каб завершыць рэестр перакладаў новага альбома, назаву рускую песню «Вось куля пралацела», якая захавала змест, але набыла беларускі кантэкст менавіта ў перакладзе, і «Два шляхі», якія сталі ўжо бестселерам, з рэпертуару украінскага гурта «Мандри», што паспяхова гучалі ад «P.L.A.N.» і ва Украіне (Львоўскі фестываль «ВеГее»), і ў Польшчы, куды мастак Плясанаў выязджаў на пленэры, і тут, у Беларусі.

Арыгінальны матэрыял новага альбома таксама мае знакамідыя трэкі, бо на розных складанках публікаваліся «У горадзе чужых назваў» з музыкай баяніста Анатоля Стэцэнкі (улюбёны твор маёй маці), «Наша спадчына» і «Краскі шчасця», дзе сам Плясанаў пераўвасобіў вершы Аляксандра Пісарыка і Сяргея Новіка-Пяюна. Перарабіў Андрэй і наш з ім першы сумесны хіт «Цені гісторыі», які стаў на куплет даўжэйшым. Адмыслова да ягонаў музыкі Яраш Малішэўскі напісаў баявіты гістарычны тэкст «Скокі ценяў». Але пачынаецца альбом зусім неверагодным творам «Гафтаваныя карункі». Гэта плясанаўскі запас яшчэ з 1960-х, уласныя словы і музыка, надаць беларускае гучанне якому ён нядоўга намаўляў мяне:

*Дзеўчына ў гасціўцы гафтам точыць тканкі,
На карунках тонкіх дзіды і крыжы.*

*Дзеўчына малюе мёртвых на палянцы,
Чырванню на шоўку – кветкі на мяжы.*

У сімбіёзе з творами «Кони пераборлівыя», «Краскі шчасця», «Бадзяга» яна стварае непаўторны меладычны шарм альбома.

Варта дадаць, што знаёмства з гэтым CD я пачаў, аднак, не з аўдыётрэкаў, а з відэа, бо фільм аб прэзентацыі кнігі «222 альбомы беларускага року», дзе «P.L.A.N.» выступаў сярод найбольш знакамітых герояў тома, слухна нагадаў плённасць першай прафесійнай адукацыі Плясанава – кінарэжысёр. Здымкі некалькіх камераў у перапоўненай зале з добрым гукам гарантуюць добры эфэртны лёс гэтага рэлізу на тэлеканалах Беларусі.

Акрамя таго, дыск утрымлівае яшчэ трэ-файлы радыёінтэрв'ю Плясанава і неверагодны дакументальны кліп «Успамін пра будучыню», дзе ў сюжэце песні загаварылі... мінскія помнікі: Багдановіч, Купалу, Коласу, Драздовічу, Буднаму і нават Леніну.

Асобна варта сказаць пра мастацкую аздобу: каляровыя здымкі багатага буклета, зробленыя ў Польшчы, Егіпце, Тайландзе, Чылі, разгортваюць беларускую прысутнасць у блізкіх і далёкіх краінах... Самотны лічвін усюды шукае родную душу. І дакуль знаходзіць, душа ягонаў пазбягае выбуху.

Вітаўт МАРТЫНЕНКА,
музычны крытык

Мікратапонімы Спондаўскага краю

Скяршына

Гэтую назву мне часта даводзілася чуць у дзяцінстве (бацька быў паляўнічы). Ад яе маё сэрца спіскалася ад страху, уяўляўся чорны, змрочны яловы лес, недзе ў вяршалінах якога жыву страшны казачны птах з магнутымі, бязгучнымі крыламі. І нездарма. Пазней выявілася, што Скяршына – гэта скрыжаванне лясных дарог. Адна з іх – гасцінец, які злучаў два буйныя кірмашы, у Лынтупах і Міхалішках. Другая вяла на хутары, на Пагулянку. На скрыжаванні стаяла карчма. Казалі, што туды, хочаш ці не, траплялі амаль усе, хто праезджаў міма. На тым месцы вельмі сыпкія пяскі – коні ледзь дацягвалі да карчмы і спыняліся. А ўвогуле, мужыкі любілі туды заходзіць, сервіс там быў поўны: і паесці, і выпіць, і пераначаваць можна было падарожніку. Для коней стайня і корм падрыхтаваны. Куды знікла тая карчма, цяпер ужо ніхто не памятае: можа, тыя сыпкія пяскі занеслі яе... Але потым на ростані дарог сталі хаваць вісельнікаў і іншых самагубцаў з усёй акругі, каб «людзі развозілі іх грахі на ўсе бакі свету».

Гэта назва балцкага паходжання і мае цікавае тлумачэнне...

Skersine – папярэчка, перакладзіна. Якраз на крыжы, на перакладзіне, і вешалі злачынцаў.

Фота з кнігі І. Валугевіч

Чортаў мост

Сама назва Чортавага моста перасцерагае, што там трэба быць пільным. На адным з іх, што каля Яцкун, казалі,

спрадвеку «нячысты» пераймаў людзей: то белым баранчыкам прыкінецца і завядзе ў лясную глушэчу, а то і гаспа-

Фальварак Котвічаў (в. Палесціна Астравецкага раёна)

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ЗАХОДНЯЕ ПАЛЕССЕ – гісторыка-этнаграфічны рэгіён Беларусі, які займае большую частку тэрыторыі Брэсцкай вобласці. Вызначаецца адмысловай прыродай, заходнепалескімі гаворкамі, якія здаўна ўжывалі валыняне, бужане, дрыгавічы, яцвягі. У ВКЛ утваралі аўтаномную Берасцейскую зямлю, мелі мясцо-

вы сойм. Брэст адзін з першых у тагачаснай краіне ў 1390 г. атрымаў самакіраванне паводле магдэбургскага права. У канцы XVI – 1-й палове XIX стст. на духоўнае жыццё краю моцны ўплыў мела уніяцтва. Пасля далучэння да Расійскай імперыі ўваходзіла ў Мінскую і Гродзенскую губерні, у складзе Польшчы – у Палескае ваяводства. Вызначалася адметным фальклорам, своеасаблівымі народнымі абрадамі і адзеннем (кобынскі і маларыцкі строй), промысламі.

ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ – частка Беларусі, якая ў выніку савецка-польскай вайны 1920 г. паводле Рыжскага мірнага дагавора ў 1921 г. савецкім урадам была перададзена Польшчы ў якасці адкупнога (дэлегацыя БССР да перамоваў не была дапушчана). Да Польшчы была далучаная тэрыторыя з плошчай ў 113 тыс. км² і з 4,6 млн насельнікаў, што склада-

ла 24 % увогуле польскай тэрыторыі і 13 % насельніцтва. Польскія ўлады найперш выкарыстоўвалі сыравіну Заходняй Беларусі, затрымлівалі развіццё асветы, адукацыі і культуры, праводзілі палітыку суцэльнай паланізацыі. У цяжкіх умовах беларускія дзеячы намагаліся ў розных формах (друк, выдавецтва, культурна-асветныя суполкі, школы, гімназіі і інш.) падтрымліваць і развіваць беларускую мову і культуру. Пасля вызвалення Заходняй Беларусі Чырвонай Арміяй ў верасні 1939 г. Народны сход Заходняй Беларусі (Беласток, 28–30 кастрычніка 1939 г.) прыняў Дэкларацыю пра ўз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР. 12 лістапада 1939 г. сесія Вярхоўнага Савета БССР прыняла закон пра ўз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР. Паводле дамоўленасцей урадаў СССР і Літоўскай ССР пэўная частка заходнебеларускіх зямель была перададзена апошняй.

ЗАЧЭПІЦКІ МАНЕТНЫ СКАРБ. Знойдзены ў в. Зачэпічы Дзятлаўскага раёна ў 1956 г. Адзін з самых буйных манетных скарбаў XVII ст. на Беларусі. У гліняным гаршчку змяшчалася каля 5 000 білонных і срэбных манет, з якіх добра захавалася 2 529 агульнай вагой 2 600 г. Грошы розных намінацый і розных

Красны луг

Знаходзіцца прыкладна на адлегласці 1 км ад в. Трашчаны. У даўнейшыя часы гэта вёска самімі сялянамі была падзелена як бы на дзве часткі: Антакольцы і Красналужцы (якія бліжэй да Краснага луга).

Наконт гэтай назвы існуюць два меркаванні.

Раней там была багна, нават каровы тапіліся, стаяла чырвоная жыва. У 1960-х гадах, калі нарыхтоўвалі торф для калгаса, выкопвалі бярвенні і мох.

А яшчэ расказвалі, што спрадвеку там прывідаў бачылі: хто людзей, хто чырвоныя вогнішчы, часта нехта чырвоныя поспілікі коням на вочы накідаў, каб падарожных збіць са шляху. Падобна, што і бальшавікі, калі яшчэ збіраліся нелегальна (1939 г.), для сваіх сходак аблюбовалі Красны луг. Можа, ім назва гэта імпанавала, а магчыма, і па іншай прычыне...

Аднойчы мой дзед Ян Субач, каб хутчэй дабрацца дадому, вырашыў скараціць дарогу і пайшоў праз Красны луг, але набрыў на сходку камуністычнай ячэйкі. Яе сябры сядзелі каля кастра і нешта абмяркоўвалі. Дзеду ж строга загадалі: «Калі што-небудзь ад цябе выйдзе, то ні табе, ні твай ёй сям'і не жыць». Дзед пазней быў высланы ў Сібір, адтуль трапіў у Польшчу і толькі пасля таго, як вярнуўся дадому ў 1970-х, адважыўся расказаць пра гэта здарэнне.

(Паводле кнігі Іаланты ВАЛУЕВІЧ «Як называць цябе?», родны мой куточка?!» Падрабязней пра яе – у № 35 за 2008 г.)

На беразе Белга возера (Зах. Палессе)

Агітатар у Сморгоні (верасень 1939 г.)

краін выкарыстоўваліся ў ВКЛ у XV–XVIII ст. На думку даследчыка-нумізмата В. Рабцэвіча, скарб быў схаваны прыкладна ў 1627–1628 гг. Цяпер зберагаецца ў Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеі.